

საქონური ეკონომიკური მოდელის შემოღების საფრთხეები საქართველოში

შოთა ვეშაპიძე,

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, პროფესორი

შოთა ყარალაშვილი,

თსუ, პირველი კურსის დოქტორანტი

რეზიუმე

სტატიაში განხილულია ესტონეთი მისი პოლიტიკურ-ისტორიული კონტექსტის მიხედვით და გავლენიანია პარალელი საქართველოსთან. საუბარია ესტონეთის სოციალური უზრუნველყოფის სისტემაზე, სოფლის მეურნეობის სექტორზე, ბიზნესგარემოსა და ეკონომიკურ პოლიტიკაზე, სტრუქტურულ რეფორმებზე. მოყვანილია საქართველოსა და ესტონეთის შედარებითი ანალიზი. ასევე სტატიას თან ახლავს კვლევის შედეგები რომელიც ჩატარდა მოქალაქეების მხრიდან ესტონური მოდელის ცოდნის, აღქმისა და დანერგვის შეფასებისათვის.

საკვანძო სიტყვები: ესტონური მოდელი, რეფორმა, საპენსიო სისტემა, პრივატიზაცია, ლიბერალური ეკონომიკა, კორუფცია.

THREATS OF ESTABLISHMENT OF ESTONIAN ECONOMIC MODEL IN GEORGIA

Shota Veshapidze,

Doctor of Economics, Professor of Georgian Technical University,

Shota Karalashvili,

The student
of First PhD Course, TSU

RESUME

The article has been reviewing Estonia according to its political-historical context and is influenced by parallel with Georgia. It concerns the social security system of Estonia, agriculture sector, business environment and economic policy and structural reforms. The article describes a comparative analysis of Georgia and Estonia. Also the article is accompanied by the results of the survey, which was conducted by the citizens in order to assess the knowledge, perception and implementation of the Estonian model.

Keywords: Estonian model, reform, pension system, privatization, liberal economics, corruption.

* * * *

ესტონეთის განვლილი გზა ძალიან ჰგავს საქართველოს ისტორიულ წარსულს და ყურადღაღება ის ფაქტი, რომ საქართველოს ახალმა ხელისუფლებამ სწორედ ესტონური მოდელი აირჩია საქართველოს მომავალი განვითარების ანბანად. საინტერესოა ის თუ რის საფუძველზე მოხდა მსგავსი გადაწყვეტილების მიღება, ეს არის მხოლოდ ქვეყ-

ანათა ისტორიული მსგავსებიდან გამომდინარე, თუ მოხდა სხვადასხვა მოდელის გაანალიზება და ქართული რეალობასთან ყველაზე მეტად ზემოაღნიშნული მოდელის თანხვედრა გამოვლინდა, ანდა იქნებ მხოლოდ პოლიტიკურ გათვლებთან გვაქვს საქმე და არსებულმა მმართველმა გუნდმა საკუთარ თავზე მოირგო საქართველოს განვითარების კურსი?! ამ ყველაფერზე რომ პასუხი მივიღოთ, მივყვეთ თანმიმდევრულად; 1938 წლის ესტონეთის კონსტიტუცია ითვალისწინებდა საპრეზიდენტო სახელმწიფოს მოდელს. პრეზიდენტი, როგორც ცალკე ინსტიტუცია, არ იყო მიჩნეული აუცილებლად და სახელმწიფოს წარმომადგენელ პარლამენტის თავმჯდომარე. დღევანდელი კონსტიტუციით, პრეზიდენტს სიმბოლურ ფუნქციებთან ერთად გააჩნია წარმომადგენლობითი ფუნქცია და ფორმალური საშინაო მოვალეობები. პარლამენტი კანონმდებლობის მიღებასთან ერთად ნიშნავს პრემიერ-მინისტრს, უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარეს და ირჩევს პრეზიდენტს. თუ გავავლებთ პარალელს საქართველოსთან, მაშინ ბევრ მსგავსებას დავინახავთ ამ ასპექტში; პრეზიდენტს დამოუკიდებელი საქართველოს მცირე ისტორიულ ორატეულწლოვან პერიოდში უმნიშვნელოვანესი როლი ჰქონდა ქვეყნისათვის, მაგრამ 2012 წლის არჩევნების შემდგომ ეს სურათი შეიცვალა და ამ ინსტიტუციას უფლებები შეეზღუდა, მაგრამ ერთი გარემოება მაინც უცვლელი რჩებოდა, რაც გულისხმობს პრეზიდენტის პირდაპირ არჩევითობას; აქაც ბოლო მოვლენებიდან გამომდინარე ვხედავთ, რომ ესტონურ მოდელთან გარკვეული მსგავსებისკენ მივდივართ, რადგან აქტიური საჯარო მსჯელობა მიდის კონსტიტუციაში ცვლილებების შესახებ, რომელიც გულისხმობს პრეზიდენტის პირდაპირი არჩევითობის წესის შეცვლას ე.წ. სამასი ხმოსანის მოდელით. რაც შეეხება მთავრობას საქართველოშიც და ესტონეთშიც სრულიად იდენტური მოდელია; მთავრობა პრემიერ-მინისტრის ხელმძღვანელობით წარმომადგენს ქვეყნის პოლიტიკურ ხელმძღვანელობას და იღებს გადაწყვეტილებებს მთელი აღმასრულებელი ხელისუფლების სახელით, რომელიც, ფაქტობრივად, სახელმწიფოს მეთაურია. ის პირდაპირ არ მართავს არც ერთ სამინისტროს, მაგრამ, კონსტიტუციის მიხედვით, მთავრობის მუშაობის ზედამხედველია. ის მთავრობის შემადგენელი უდიდესი პარტიის მეთაურია. პრემიერ-მინისტრის მნიშვნელობა და როლი ხშირად დამოკიდებულია იმ პარტიის პოზიციაზე, რომელსაც ის მართავს კოალიციასთან მიმართებაში და პრემიერ-მინისტრის იმ

ზეგავლენაზე, რომელიც მას გააჩნია საკუთარ პარტიაში. მინისტრები ხელმძღვანელობენ სამინისტროებს იმ პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიხედვით, რომლებიც მიღებულია მთავრობის მიერ. რაც შეეხება ადგილობრივი თვითმმართველობის საკითხს ესტონეთში თვითმმართველობების წარმომადგენლობითი ორგანო აირჩევა პირდაპირი არჩევნების გზით და ადგილობრივი ხელისუფლების კომპეტენციებს განეკუთვნება ისეთი საჯარო სერვისების მიწოდება, როგორებიცაა სასკოლო განათლება და სოციალური უზრუნველყოფის სფეროები.

სოციალური უზრუნველყოფის სისტემა ესტონეთში მოიცავს ისეთ სფეროებს, როგორებიცაა: პენსიები, ჯანმრთელობის დაზღვევა, უმუშევრობის დაზღვევა, სოციალური დახმარება უნარშეზღუდული ადამიანებისათვის და სახელმწიფო დახმარება იმ ადამიანებისთვის, რომლებიც გახდნენ დანაშაულის მსხვერპლი. ესტონეთი არის ნევრი ევროპის სოციალური ქარტიისა, რომელიც განსაზღვრავს მინიმალურ სტანდარტებს ადამიანების სოციალური უფლებების დასაცავად. ასევე მნიშვნელოვან დოკუმენტს წარმოადგენს ევროპის სოციალური უზრუნველყოფის კოდექსი, რომელიც ევროკავშირის ქვეყნების სოციალური უზრუნველყოფის სტანდარტებს კარნახობს შემდეგ სფეროებში: სამედიცინო მომსახურება, უმუშევართა დახმარება, უნარშეზღუდული ადამიანების დახმარება და მოწყვლადი ოჯახების დახმარება. ქვემოთ მოცემულია ძირითადი სფეროების მოკლე აღწერა.

საპენსიო სისტემა - ესტონეთის საპენსიო სისტემის მიზანია, დაეხმაროს პირს, შეინარჩუნოს შემოსავლები და ცხოვრების სტანდარტები საპენსიო ასაკის მიღწევის შემდეგაც. ესტონეთის საპენსიო სისტემა შედგება სამი განშტოებისგან, რომელთაგან პირველია განახლებული სახელმწიფო საპენსიო სქემა, მეორე — სავალდებულო დაფინანსებული საპენსიო სქემა და მესამე — ნებაყოფლობითი დამატებითი საპენსიო სქემა, რომელიც მხარდაჭერილია სახელმწიფოს მიერ საგადასახადო გამოქვითვების მეშვეობით.

პირველი : სახელმწიფო პენსიები - სახელმწიფო პენსიები დაფინანსებულია სოციალური გადასახადით, რომელსაც იხდის ყველა დამქირავებელი დასაქმებულების სახელით და თვითდასაქმებულები. სოციალური გადასახადის განაკვეთია მთლიანი შემოსავლის 33%. პენსიებისთვის გამოყოფილი სოციალური გადასახადის წილი 20%-ს შეადგენს (13% გამოიყოფა სოციალური დაზღვევისთვის). სახელმწიფო პენსია ეფუძნება გადანაწილების პრინციპს, რაც გულისხმობს შემდეგს: დღევანდელი დასაქმებულების მიერ გადახდილი სოციალური გადასახადით ფინანსდება დღევანდელი პენსიონრების პენსიები. სახელმწიფო პენსიები ორად იყოფა: დასაქმებასთან დაკავშირებულ და მინიმალურ (ან ნაციონალურ) პენსიებად.

დასაქმებასთან დაკავშირებული პენსიები ანუ სტაჟის ხანგრძლივობასთან დაკავშირებული პენსიე-

ბი შეიცვალა სოციალური გადასახადის შენატანებზე დაფუძნებული სისტემით. მუშაობის ყოველი წელი 1999 წლამდე ჩაითვლება, როგორც მომსახურების თანაბარი შენატანი, ხოლო შენატანები, რომლებიც განხორციელებულია 1999 წლის შემდეგ, პენსიების სახით დაუბრუნდება იმ პიროვნებას, რომელმაც ეს შენატანი განახორციელა. მოხუცებულობის პენსიის მიღებისათვის პირს უნდა გააჩნდეს ესტონეთში მუშაობის მინიმუმ 15-წლიანი სტაჟი.

ესტონეთის საპენსიო კანონმდებლობაში შეტანილი ცვლილებების მიხედვით, პენსიაზე გავსლის ასაკი ადრინდელი 60,5-63 წლიდან (60,5 წელი - ქალები, 63 - კაცები) 2016 წლისთვის გათანაბრდა 63 წლამდე, 2026 წლიდან კი 65 წლამდე გაიზრდება. ამ გადაწყვეტილებასაც საფუძვლად სავსებით კონკრეტული გათვლები და პროგნოზები დაედო: 2030 წლისთვის ესტონეთში პენსიონერი-დასაქმებულის შეფარდება ქვეყნის მოსახლეობაში 1:4-დან 1:3-მდე შემცირდება. 50 წელიწადში კი ესტონეთის შრომისუნარიანი მოსახლეობა მესამედზე მეტით - 284 ათასი ადამიანით შემცირდება. თუ პირი მოხუცებულობის პენსიის მიღების შემდეგაც იმუშავებს, მიუხედავად მისი შემოსავლისა, მას მთლიანად გადაუხდიან მოხუცებულობის პენსიას.

ეროვნული პენსია წარმოადგენს მინიმალური შემოსავლის გარანტიას იმ პირებისათვის, რომლებსაც არ ენიშნებათ დასაქმებასთან დაკავშირებული ხანდაზმულობის პენსია. ეროვნული პენსია ესტონეთის რეზიდენტების უფლებაა, რომლებმაც 63 წელს მიაღწიეს. ისინი იღებენ პენსიას მიუხედავად იმისა, თუ რამდენი წელი იმუშავეს, თუ ისინი ცხოვრობდნენ ესტონეთში ბოლო 5 წლის განმავლობაში და თუ სხვა სახელმწიფოდან არ იღებენ მოხუცებულობის პენსიას.

მეორე: სავალდებულო დაფინანსებული საპენსიო სქემა - დაფინანსებული პენსიები სახელმწიფოს მთავარი მხარდაჭერაა პენსიონრების დამატებითი შემოსავლით უზრუნველსაყოფად. ეს არის საპენსიო დანაზოგების გეგმა, სადაც პირი თავის პენსიას ინახავს ხელფასიდან 2%-ის საპენსიო ფონდში დარიცხვით. სახელმწიფო გამოყოფს დამატებით 4%-ს ხანდაზმულობის პენსიებისთვის სოციალური გადასახადიდან გამოყოფილი 20%-დან და იკავებს 16%-ს პირველი სვეტის პენსიონრებისათვის. სავალდებულო დაფინანსებულ საპენსიო სქემაში რეგისტრაცია სავალდებულოა იმ პირებისათვის, რომლებიც დაბადებულნი არიან 1983 წლის შემდეგ, ხოლო იმ პირებისათვის, რომლებიც 1983 წლამდე არიან დაბადებულნი, ამ სქემაში რეგისტრაცია ნებაყოფლობითია.

ნებისმიერ პირს შეუძლია, ერთი ფონდის ქვედანაყოფი მეორე ფონდის ქვედანაყოფზე გაცვალოს. დანაზოგები შენახულია პირის პირად საპენსიო ანგარიშზე და წარმოადგენს პირად მემკვიდრეობით აქტივებს. სოციალური გადასახადის შენატანები იგივე დარჩება, მიუხედავად იმისა, შეუერთდება თუ არა პირი მეორე სვეტს.

მესამე: ნებაყოფლობითი დამატებითი საპენსიო

სქემა - ნებაყოფლობითი დამატებითი საპენსიო სქემა დაფუძნებულია ინდივიდუალურ ნებაყოფლობითი საპენსიო შენატანებზე. მესამე სვეტი დაფუძნდა 1998 წლის შემდეგ, როდესაც საამისოდ აუცილებელი სამართლებრივი ჩარჩო ჩამოყალიბდა. ნებაყოფლობითი დამატებითი საპენსიო სქემაში მონაწილეობას აქვს ორი ფორმა: 1. კერძო კომპანიების მიერ შემოთავაზებული ლიცენზირებული სიცოცხლის დაზღვევის საპენსიო პოლისების შესყიდვა. 2. კერძო ფონდის მენეჯერების მიერ მართული ნებაყოფლობითი საპენსიო ფონდის პოლისის შესყიდვა.

ნებაყოფლობითი საპენსიო დაზღვევის მიზნით ესტონეთში მოქმედებს საგადასახადო შეღავათები იმ პირებისთვის, რომლებიც გადაწყვეტენ კერძო საპენსიო პოლისების შეძენას: 1. კერძო საპენსიო ფონდში გადახდილი შენატანები (საშუალო წლიური შემოსავლის მაქსიმუმ 15%-ის ოდენობით) გამოიქვითება დასაბეგრი შემოსავლებიდან; 2. შემოსავლები კერძო საპენსიო ფონდიდან, რომლის გადახდა მოხდება ერთჯერადად, დაიბეგრება 10%-იანი შეღავათიანი საშემოსავლო განაკვეთით, ნაცვლად 21%-იანი საშემოსავლო განაკვეთისა. თუ კერძო საპენსიო ფონდიდან საპენსიო ასაკში მიღებული შემოსავლები გადაიხდება ყოველთვიურად ან ყოველკვარტალურად, მაშინ ისინი გათავისუფლებულნი არიან საშემოსავლო გადასახადისგან.

სოციალური შეღავათები ენიშნებათ ესტონეთში მუდმივად მცხოვრებ ზომიერი, მძიმე ან ღრმა შეზღუდული შესაძლებლობების ადამიანებს. არსებობს სოციალური შეღავათების სხვადასხვა კატეგორიები და მათი განსაზღვრა ხდება სოციალური შეღავათების კურსის შესაბამისად. 2011 წლისათვის ეს კურსი 25,57 ევროს შეადგენს. უნარშეზღუდულ ადამიანებს 16 წლიდან საპენსიო ასაკამდე დახმარების სახით ყოველთვიურად ერიცხებათ გარკვეული რაოდენობის თანხა იმ დამატებითი ხარჯების დასაფარად, რაც მათი შეზღუდული შესაძლებლობებით არის გამოწვეული. 16 წლამდე უნარშეზღუდული ბავშვებისათვის დახმარების გადახდა ხდება ყოველთვიურად დამატებითი ხარჯების დასაფარად და სარეაბილიტაციო კურსით გათვალისწინებული მკურნალობის უზრუნველსაყოფად. ყოველთვიური დახმარება ეკუთვნით ასევე იმ უნარშეზღუდულ მშობლებს, რომლებსაც ჰყავთ 16 წლამდე ასაკის შვილები.

უმუშევრობის დაზღვევა ითვალისწინებს შემოსავლების ნაწილობრივ კომპენსაციას, თუ უმუშევრობა გამოწვეულია სხვადასხვა გარემოებით. კანონი უმუშევრობის დაზღვევაზე ძალაში შევიდა 2002 წლის 1 იანვარს და უმუშევრობის კომპენსაციის გადახდა ხდება ესტონეთის უმუშევრობის ერთიანი ფონდიდან. უმუშევრობის დაზღვევის შენატანებს იხდიან როგორც დაქირავებულები, ისე დამქირაველები.

ჯანდაცვის სისტემა - ჯანდაცვის დაზღვევის ფონდი ფარავს ადამიანის ჯანმრთელობასთან დაკავშირებულ მომსახურების ხარჯებს ავადმყოფო-

ბის შემთხვევაში, მიუხედავად იმ ადამიანის მიერ შეტანილი სოციალური გადასახადისა, რომელსაც ეს ხარჯები ეხება. დაქირავებულები და თვით დასაქმებულები ესტონეთში იხდიან სოციალურ გადასახადს, რომელიც მიღებული შემოსავლების 33%-ს შეადგენს. აქედან შემოსავლების 20% მიემართება საპენსიო ფონდში (საპენსიო დაზღვევის პირველი სვეტი), ხოლო 13% — სამედიცინო დაზღვევის ფონდში.

სასწრაფო დახმარების საჭიროების შემთხვევაში პირს შეუძლია მიმართოს საგანგებო მიღებისთვის ან დაურეკოს სასწრაფო დახმარებას. პაციენტი ფულს იხდის განეული მომსახურებისთვის შემდეგ შემთხვევებში: 1. ამბულატორიული გამოკვლევა — ოჯახის ექიმის საფასური შეადგენს 3.2 ევრომდე. 2. სპეციალიზებული სამედიცინო დახმარება — საფასური 3.2 ევრომდე. 3. სასწრაფო დახმარებით სარგებლობა — უფასო. 4. ავადმყოფის საავადმყოფოში სამკურნალოდ მოთავსება — საფასური 1.6 ევრომდე დღეში 10 დღემდე, ყოველ ჰოსპიტალიზაციაზე. ოჯახის ექიმს გააჩნია მთავარი როლი ესტონეთის ჯანდაცვის სტრუქტურაში.

აქედან გამომდინარე, საქართველომ უნდა გააფართოვოს სოციალური უზრუნველყოფის სისტემები (უმუშევრობის დაზღვევა, ჯანდაცვა, ოჯახის დახმარებები, პენსიები), რადგან ეს არის სიღარიბესთან ბრძოლის წარმატებული მიდგომა. არსებობს უამრავი ფაქტი იმის დასადასტურებლად, რომ ჯანდაცვის, განათლებისა და ნაღდი ფულის გადარიცხვის სისტემებს საკმაოდ პოზიტიური სოციალური გავლენა აქვს განვითარების საფეხურზე მყოფ ქვეყნებში. „სოციალური უზრუნველყოფა არ არის სოციალური ხარჯი, არამედ, ეს არის ინვესტიცია სიღარიბისა და სოციალურად დაუცველი ფენის ზრდის თავიდან ასაცილებლად, სოციალური თანხმობისა და მშვიდობის, გლობალური უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად. შესაბამისად, მთავარი საკითხი ის კი არ არის, რომ დაბალშემოსავლიან სახელმწიფოებს შეუძლიათ ჰქონდეთ სოციალური უზრუნველყოფის სისტემა, არამედ ის, შეუძლიათ თუ არა მათ, რომ არ ჰქონდეთ სოციალური უზრუნველყოფის სისტემა.

შევვხვით საქართველოს საპენსიო სისტემას და იმას თუ რამდენად შეიძლება გამოყენებულ იქნას მსოფლიო მოდელები არსებული საპენსიო სისტემის დასახვეწად. თანამედროვე მსოფლიოს განვითარებულმა სახელმწიფოებმა დიდი ხანია გააცნობიერეს საპენსიო სისტემის რეფორმირების აუცილებლობა, რომელიც ადეკვატური იქნება ცივილიზებული სამყაროს წინაშე არსებული ფინანსური, დემოგრაფიული და ეკონომიკური გამოწვევებისა. მოსახლეობის მატებისა და დაბერების, სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდის, გახშირებული ფინანსური კრიზისებისა და შრომითი ძალის შემცირების ფონზე, გასული საუკუნის 90-იანი წლების შუა ხანებიდან დღის წესრიგში დგება საპენსიო სისტემების გადაუდებელი რეფორმირების საკითხი. სწორედ აღნიშნულს ეხმიანება 1994 წელს, მსოფლიო ბანკის ეგიდით გამოქვეყნებული პირველი პუბლიკაცია. აღნიშნული

დოკუმენტით, მსოფლიო ბანკმა დაადასტურა, რომ პრობლემა რთულად სამართავია, საპენსიო უზრუნველყოფასთან დაკავშირებული რისკ-ფაქტორები კომპლექსური, ხოლო არსებული სისტემის ახლით ჩანაცვლება გადაუდებლად აუცილებელი.

საქართველოს მთავრობის მიერ გაცხადებული ეკონომიკური პოლიტიკის მიზანია ერთის მხრივ, იმგვარი ეკონომიკური რეფორმების გატარება, რომელიც შექმნის თანამედროვე, ინკლუზიურ და ლიბერალურ ეკონომიკურ გარემოს ქვეყანაში და მეორეს მხრივ, იქნება ადეკვატური საერთაშორისო დონეზე არსებული ეკონომიკური ძვრებისა და გახშირებული ფინანსური კრიზისების მიმართ. დაგროვებითი საპენსიო სისტემის დანერგვა, რომელიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ პოლიტიკაში, სწორედ ზემოაღნიშნულ მიზნებს ემსახურება.

საქართველოს დღევანდელი საპენსიო სისტემა ორი, არათანაბარი ნაწილისგან შედგება: 1. სახელმწიფო საპენსიო სისტემა - ფიქსირებული პენსიების გაცემას სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ახდენს; 2. არასახელმწიფო (კერძო) საპენსიო უზრუნველყოფის სისტემა, რომელსაც მთლიანი ბაზრის უმნიშვნელო ნაწილი უკავია, არ გააჩნია აუცილებელი საკანონმდებლო ბაზა ოპერირებისთვის, მაგრამ რომც გააჩნდეს საქართველოს მოსახლეობის უმრავლესობას არ აქვს იმ რაოდენობის შემოსავალი, რომ კერძო საპენსიო უზრუნველყოფის სისტემაზე დაიწყოს ფიქრი და ამიტომ აღნიშნული საკითხი იმყოფება განვითარების საწყის სტადიაზე.

ქვეყნის მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები და საბიუჯეტო პოლიტიკის პრიორიტეტები, აგრეთვე, დემოგრაფიული სურათის დინამიკა მიუთითებს, რომ სოციალური ვალდებულებები საქართველოს ეკონომიკისა და საბიუჯეტო სახსრებისათვის მძიმე ტვირთია. 2008-2015 წლების სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, ბიუჯეტის მიმდინარე სოციალური ხარჯების წილი საკმაოდ მაღალია, თუმცა ეს მაჩვენებელი განსაკუთრებით გაიზარდა უკანასკნელი 3 წლის განმავლობაში. 2013-2015 წლებში სოციალური ხარჯები მთლიანი ხარჯების თითქმის მესამედს უტოლდება. ამასთან, 2015 წლის ბიუჯეტის სოციალური ხარჯების ყველაზე დიდი ნაწილი, 1 390 მლნ ლარი, საპენსიო უზრუნველყოფაზე მოდის.

რეფორმა, რომლის განხორციელებაც იგეგმება და რასაც ავალდებულებს ევროკავშირთან დადებული ასოცირების ხელშეკრულება საქართველოს გულისხმობს, რომ დასაქმებული გადაიხდის 2 პროცენტს, დამქირავებელიც 2 პროცენტს და ასევე სახელმწიფო შევა კონტრიბუციის სახით 2 პროცენტით. მოხდება თანხების აკუმულირება და შემდგომ აღნიშნული ფონდიდან პენსიების გაცემა. საქართველოში საპენსიო რეფორმას ამჟამად ის გარემოება, რომ ჩვენ არ გვაქვს სოციალური გადასახადი, რასაც, როგორც ესტონური მოდელის მაგალითზე ვხედავთ, ევროპის ქვეყნებში უდიდესი მნიშვნელობა აქვს.

საქართველოს ეროვნული სტატისტიკის სამ-

სახურის მიხედვით, 2015 წლისათვის შემცირდა მოსახლეობის რიცხოვნობა და საერთო რაოდენობაში გაიზარდა 65 წელს გადაცილებულ პირთა წილი. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფოსათვის მნიშვნელოვანია კერძო სექტორთან თანამშრომლობა და რისკების დივერსიფიკაცია ყველა იმ მიმართულებით, სადაც ამის რეალური შესაძლებლობა არსებობს. ამდენად, საპენსიო რეფორმის განხორციელება არა მხოლოდ პოლიტიკური ან ეკონომიკური საფუძვლებით ნაკარნახევი, არამედ რეალურად დამდგარი აუცილებლობაა.

რაც შეეხება სოფლის მეურნეობის სფეროს ესტონეთში, ჯერ კიდევ საბჭოთა კავშირის დროს ეჭირა მნიშვნელოვანი როლი. ამ პერიოდში ესტონეთში წარმოებული რძის და ხორცის პროდუქციის თითქმის 30-50% ექსპორტზე გადიოდა. 1995 წელს ესტონეთის სოფლის მეურნეობის პროდუქციის ღირებულება შეადგენდა ევროკავშირის მთლიანი სოფლის მეურნეობის პროდუქციის დაახლოებით 0.13%-ს. 1996 წელს სოფლის მეურნეობის სექტორს მშპ-ში ეკავა 5.2% და ამ სექტორში დასაქმებული იყო სამუშაო ძალის 8.1%. გასათვალისწინებელია, რომ 1991 წელს სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა წილი 18.4%-ს შეადგენდა.

1991 წლიდან 2000 წლამდე სოფლის მეურნეობის სექტორის წილი ეკონომიკაში თითქმის 80%-ით შემცირდა. სოფლის მეურნეობის სექტორის წილის შემცირება თვისთავად მოხდა და არა რაიმე ხელოვნური ჩარევის შედეგად, მიუხედავად იმისა, რომ სოფლის მეურნეობის სექტორში დასაქმებულთა პროდუქტიულობა სხვა სექტორებში დასაქმებულთა საშუალო პროდუქტიულობასთან შედარებით დიდად არ განსხვავდებოდა ბალტიის სხვა ქვეყნების იგივე მაჩვენებლისგან.

სოფლის მეურნეობისა და მიწის მფლობელობასთან დაკავშირებული რეფორმები მიზნად ისახავდა დიდი ზომის კოლექტიური და სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ფერმების დაყოფასა და საოჯახო ფერმების ჩამოყალიბებას. მიწის პრივატიზაციის ეს პროცესი მოითხოვდა მიწების დაბრუნების შესახებ საჩივრების განხილვას, მიწის გაყიდვასა და ზოგიერთ შემთხვევებში პრივატიზაციის ობლიგაციებიდან კომპენსაციების გადახდას. ფერმების რესტრუქტურისაციის შედეგად შეიქმნა საკმაოდ ბევრი 4 ჰექტარამდე პატარა ზომის გაერთიანება.

საქართველოშიც რევოლუციის შემდგომი პერიოდებიდან დრო და დრო აქტუალური ხდებოდა სოფლის მეურნეობის განვითარების საკითხი, პერიოდულად მოდიოდა სხვადასხვა ინიციატივების ტალღები, როგორებიცაა: სოფლის მხარდაჭერის პროგრამა, იაფი აგრო სესხი, სასოფლო სამეურნეო ტექნიკით უზრუნველყოფა, ფერმერთა გადამზადების პროგრამები და სხვ. მაგრამ მიუხედავად ამისა რეალური შედეგი ვერცერთმა წამოწყებამ ვერ გამოიღო, რაც მოგვცემდა განვითარებულ სოფლის მეურნეობის სექტორს; ყოველწლიურად თავს იჩენდა არსებული მოსავლის გასაღების პრობლემა, ეს საკითხი საკმაოდ

მწვავედ იდგა კახეთის რეგიონში, როდესაც გლეხთა გარკვეულმა ნაწილმა ვენახები სხვა ნარგავებით ჩაანაცვლეს; ასევე აღსანიშნავია გურია-აჭარის რეგიონში ციტრუსის ჩაბარების პრობლემა, რამაც საკმაო ზარალი მიაყენა გლეხებს. ზემოაღნიშნული საკითხები ხშირად კავშირშია გასაღების ბაზრების არ ქონასთან, აქვე მნიშვნელოვანია ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობა და სტაბილური გარემო, ასევე საუბარია პროდუქციის ხარისხზე, რომელიც ვერ აკმაყოფილებს ევროპულ მოთხოვნებს; მაგრამ ფაქტი რჩება ფაქტად, რომ სახელმწიფოს მხრიდან სათანადო ყურადღება არ ექცევა აგრო სფეროს, როდესაც ქვეყანას ამხელა პოტენციალი აქვს და შეუძლია ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქციის ერთ-ერთი თვალსაჩინო ექსპორტიორი გახდეს.

რაც შეეხება ესტონეთის ეკონომიკას მისი მთავარი მახასიათებელი მოქნილობა და გახსნილობაა. ესტონეთის ეკონომიკა მიჩნეულია ერთ-ერთ ლიბერალურ ეკონომიკად მსოფლიოში. 2016 წლის მონაცემებით, 178 ქვეყანას შორის, ეკონომიკური თავისუფლების მიხედვით ესტონეთი მე-9 ადგილზეა, ხოლო საქართველო 23-ე. მსოფლიო ბანკის 2016 წლის მონაცემებით, 190 ქვეყანას შორის, ესტონეთი მე-12 ადგილზეა ბიზნესის კეთების სიმარტივის მიხედვით და უსწრებს ისეთ ქვეყნებს როგორებიცაა: გერმანია, შვეიცარია, საფრანგეთი, ნიდერლანდების სამეფო, კანადა. საქართველო რამდენადმე ჩამორჩება ესტონეთს და მე-16 ადგილს იკავებს, მაგრამ იგი ბევრ მასზე დიდ და განვითარებულ ქვეყანას უსწრებს აღნიშნული ინდექსის მიხედვით.

თრანსპარენტუც ნტერნაციონალ-ის მიერ 167 ქვეყანაში ჩატარებული კვლევის მიხედვით, რომელიც შეეხება კორუფციის აღქმის ინდექსს ესტონეთი 24-ე ადგილს იკავებს და უსწრებს ისეთ ქვეყნებს როგორიცაა საფრანგეთი და იტალია. კორუფციის აღქმის ინდექსი იმის მიხედვით ანიჭებს ქვეყანას ქულას და ახდენს მის რანგირებას, თუ რამდენად კორუმპირებულად აღიქმება საჯარო სექტორი ამ ქვეყანაში. ეს ინდექსი სხვადასხვა კვლევების კომბინაციაა. ამ კვლევებს დამოუკიდებელი და რესპექტაბელური ინსტიტუტები ახორციელებენ და გამოკითხავენ კორუფციის თემაზე მომუშავე ექსპერტებსა და ბიზნესის წარმომადგენლებს. კორუფციის აღქმის ინდექსი ასახავს მოსაზრებებს მთელი მსოფლიოს მასშტაბით, მათ შორის იმ ექსპერტებისას, რომლებიც ცხოვრობენ და მუშაობენ იმ ქვეყანაში/ტერიტორიაზე, რომელსაც ქულას ანიჭებენ. საქართველო ამავე რეიტინგში 48-ე ადგილს იკავებს და უკეთესი მაჩვენებელი აქვს ვიდრე იტალიას, უნგრეთს, ხორვატიას, რუმინეთს და სხვ.

კორუფციის პრობლემა სახელმწიფოს ეკონომიკური, პოლიტიკური და სოციალური სტაბილურობის მხრივ ერთერთი უმთავრესი ფაქტორია. მე-20 საუკუნის 90-იან წლებში მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში კორუფცია სახელმწიფო მნიშვნელობის პრობლემად იქცა, რომელიც საფრთხეს უქმნიდა ქვეყნის განვითარებას, ვინაიდან აფერხებდა როგორც ქვეყნის

ეკონომიკურ ზრდას, ისე მოსახლეობის თანაცხოვრების საზოგადოებრივ ნორმებსა და ინსტიტუციონალურ მოწყობას.

როგორც ევროკავშირის ქვეყნები ასევე საქართველოც სისტემატიურად მუშაობს და ხვეწს ეროვნულ ანტიკორუფციულ სტრატეგიას, იღებს კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლის საერთაშორისო ვალდებულებებს და დიდ ყურადღებას უთმობს აღებული ვალდებულებების შესრულების მონიტორინგს.

საქართველომ არაერთი ძირეული და რთული რეფორმა განახორციელა კორუფციასთან ბრძოლის წინააღმდეგ. მინიმუმამდე არის დაყვანილი ბიზნესს, ბანკებსა და სახელმწიფო დაწესებულებებს შორის კომუნიკაცია, რაც თავის მხრივ კორუფციული რისკების შემცირების საწინდარია. სახელმწიფო შესყიდვები, სახელმწიფო ბიუჯეტის დაგეგმვა და ხარჯვა, საგადასახადო ვალდებულებების შესრულება, საბანკო და საბუღალტრო ოპერაციების წარმოება, სახელმწიფო ქონების განკარგვის საკითხები და სხვა, დღეის მდგომარეობით წარმოებს ელექტრონულად, ადამიანური ურთიერთობების გარეშე.

ანტიკორუფციული რეგულაციები მეტწილად გათვალისწინებულია საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსში, რომლის მიხედვითაც დასჯადია კორუფციული გარიგების ძირითადი ტიპები. ამასთან, ამ კანონის რეგულირების მიღმა რჩება და არც ერთი სახელმწიფო დაწესებულების კომპეტენციას არ წარმოადგენს ისეთი საკითხების შესწავლა და გამოვლენა როგორიცაა: საჯარო სამსახურიდან მოხელეთა უკანონო გათავისუფლება, სამსახურში თანამშრომელთა მისაღები კონკურსების დარღვევებით წარმართვა, თანამდებობის პირთა მიერ ოჯახის წევრების იმავე ან აღნიშნულ უწყებასთან დაკავშირებულ ადმინისტრაციულ ორგანოებში დასაქმების ფაქტები და სხვა.

სწორედ კორუფცია და მასთან დაკავშირებული დომინოს ეფექტი წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე დიდ დაბრკოლებას ესტონური მოდელის დანერგვისათვის და არა მარტო, ზოგადად საქართველოს მომავლის ევროპულ რელსებზე გადასვლის პერსპექტივისათვის. კორუფციასთან დაკავშირებული სხვადასხვა კვლევების შედეგების ანალიზიდან გამომდინარე შემდეგი დასკვნის გაკეთება შეიძლება: მოქალაქეთა უმრავლესობისთვის ქრთამი წარმოადგენს კორუფციას, ხოლო კორუფციული გარიგებების სხვა ფორმები მათთვის უცნობია. სახელმწიფოს მიერ მნიშვნელოვანი საკანონმდებლო რეფორმის გატარების ფაქტი დადებითად არის შეფასებული, მაგრამ აღსრულების დონე დაბალია, შესაბამისად კორუფციული გარიგებების ყველაზე მაღალი ალბათობის სფეროებად „სახელმწიფო შესყიდვები“ და „სამშენებლო ნებართვები“ გამოიკვეთა. თუ გადავხედავთ სახელმწიფო შესყიდვების მარეგულირებელ ნორმებს და პრაქტიკაში დანერგილ პროცესებს დავინახავთ, რომ ამ სფეროში სახელმწიფო საკმაოდ მაღალ სტანდარტებს აწესებს და უზრუნველყოფს პროცესების მაქსიმალურ გამჭვირვალობას, რასაც

ვერ ვიტყვიტ სამშენებლო ნებართვების სფეროსთან მიმართებაში. აღსანიშნავია, რომ აღნიშნული პრობლემის გადაჭრის ერთადერთ გზად მიჩნეულია არსებული რეგულაციების აღსრულების დონის გაზრდა.

სწორედ იმის გასარკვევად თუ როგორ აღიქმება საქართველოს მოქალაქეებში ზემოაღნიშნული რეიტინგების საკითხები, რა სურათს ხედავენ ისინი რეალობაში, რამდენად იზიარებენ მთავრობის ენთუზიაზმს ესტონური მოდელის დანერგვის შესახებ, ჩატარდა გამოკითხვა, რის შედეგადაც გამოიკითხა ორასი პირი რომელიც უფრო მეტად ერკვევა ესტონურ მოდელში და ასევე საქართველოში არსებული ვითარების კომპეტენტურად შეფასებისთვის მეტი ცოდნა გააჩნია.

გამოკითხულები დაიყო განათლების დონის მიხედვით, სადაც საერთო სურათიდან დოქტორის ხარისხის მქონე არის 1,5%, დოქტორანტი - 2%, მაგისტრი - 40,8%, მაგისტრატურის სტუდენტი - 19,9%, ბაკალავრი - 33,2%, ბაკალავრიატის სტუდენტი - 1,5%, ხოლო საშუალო განათლების მქონე - 1 %. მათ შეეძლოთ კითხვარში არსებული შეკითხვებისთვის არსებული პასუხებიდან ამოერჩიათ ერთ-ერთი ან თავად ჩაენერათ პასუხი. პირველ კითხვაზე, თუ რამდენად მისაღებია ესტონური მოდელი საქართველოსთვის, პასუხის გაცემა რომ გაადვილებოდათ გამოკითხულებს კითხვარს შესავლის სახით ახლავს ესტონური მოდელის მოკლე აღწერა; აღნიშნულ კითხვაზე პასუხები შემდეგნაირად გადანაწილდა: მისაღებია სრულად - 6,9%, მისაღებია ნაწილობრივ - 59,3%, არ არის მისაღები - 27,9%, არ მაქვს მოსაზრება - 2,5%, სხვა - 3,9%. მეორე კითხვაზე, არის თუ არა ქვეყანა მზად მსგავსი ტიპის ცვლილებებისათვის, შემდეგი სურათი შეიქმნა: გამოკითხულთა 6,4% ფიქრობს რომ ქვეყანა სრულიად მზად არის, 52 %-ის აზრით მზად არის ნაწილობრივ, 34,8% თვლის, რომ არ არის მზად, 3,9%-ს არ აქვს მოსაზრება ამ საკითხზე, ხოლო 3,4%-მა განსხვავებული პასუხი დააფიქსირა. მესამე კითხვა შეეხება თავად გამოკითხულებს და ინტერესდება რას ფიქრობენ ისინი ან რა მოლოდინი აქვთ, როგორ იმოქმედებს პირადად მათ კეთილდღეობაზე ესტონურ ეკონომიკურ მოდელზე გადასვლა; პასუხების მიხედვით დადგინდა, რომ გამოკითხულთა 11,8%-ს დადებითი მოლოდინები აქვს, უარყოფით ზეგავლენას ელის 27%, 59,3% თვლის რომ მათთვის არანაირი ცვლილება არ იქნება, 2%-ს არ აქვს მოსაზრება, სხვა - 0,5%. მეოთხე კითხვა მდგომარეობს შემდეგში, თუ როგორ იმოქმედებს ესტონური მოდელი საქართველოს ეკონომიკაზე; უმრავლესობის აზრით (45,1%) არანაირი ზეგავლენა არ მოხდება, 12,3% ფიქრობს, რომ ქვეყნის ეკონომიკა გაიზრდება, 19,1% ეკონომიკის შემცირებას ვარაუდობს, ხოლო 22,5%-ს არ აქვს მოსაზრება. მეხუთე კითხვა აჩვენებს, თუ როგორ ხედავენ საქართველოს მოქალაქეები ქვეყანაში არსებულ უმუშევრობის პრობლემას და უმრავლესობის აზრით (67,2%) სახელმწიფოში უმუშევრობის დონე არის მაღალი, 23,1% თვლის, რომ საშუალო უმუშევრობის დონეა, მინიმალურად მიაჩნია 5,6%-ს,

ხოლო მოსაზრება არ აქვს 4,1%-ს. მეექვსე კითხვა გამოძახილია წინა კითხვის და არკვევს, თუ, რამდენად შესაძლებელია მიღებულ განათლებასთან შესაბამისი სამუშაო ადგილის პოვნა; გამოკითხულთა ხმები შემდეგნაირად გაიყო: 5,6%-ის აზრით შესაძლებელია ყოველთვის, უმრავლესობა (61,7%) ფიქრობს, რომ შესაძლებელია, მაგრამ იშვიათად, ეს შეუძლებლად მიაჩნია 30,1%-ს და არ აქვს მოსაზრება 2%-ს. ქვემოთ მოყვანილი ცხრილი დართული აქვს კითხვარს და ამ ცხრილიდან გამომდინარე, რომელიც შედგენილია საქართველოს ეროვნული სტატისტიკის სამსახურისა და მსოფლიო ბანკის მონაცემებზე დაყრდნობით, დასმულია კითხვა, თუ რამდენად შესაძლებლად მიაჩნიათ გამოკითხულებს, რომ საქართველოში არსებული სურათი, რომელიც შეეხება დასაქმებულთა წილს სექტორების მიხედვით, ესტონური მოდელის დანერგვის შემდგომ მიუახლოვდეს ესტონეთში არსებულ დღევანდელ სურათს; ეს შეუძლებლად მიაჩნია 38,5%-ს, შესაძლებელია თვლის 23,6%, ხოლო მოსაზრება არ აქვს 36,9%-ს (იხ. ცხრილი 1).

შემდეგი კითხვა შეეხება მოლოდინებს, თუ რა ინფორმაციას ფლობს გამოკითხული, როგორია მის გარშემო მოლოდინები ესტონური მოდელის შემოღებასთან დაკავშირებით; 10,3%-ის ირგვლივ დადებითი მოლოდინები აქვთ მოქალაქეებს, 21,1%-ის გარემოცვა უარყოფით შედეგებს მოელოს, ნეიტრალური დამოკიდებულება აქვთ 25%-ის გარშემო მყოფ ადამიანებს, ხოლო არანაირ ინფორმაციას არ ფლობს აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით 43,6%. კითხვაზე, უცვლელად უნდა დაინერგოს ესტონური მოდელი თუ უნდა მოხდეს მისი ქართულ რეალობაზე მორგება, უმრავლესობამ (79,2%) ცალსახად გასცა პასუხი, რომ უნდა მოხდეს საქართველოში არსებული მდგომარეობის გათვალისწინება; 19,8% ფიქრობს, რომ არსებითი მნიშვნელობა არ აქვს, ხოლო 1%-ს არ აქვს მოსაზრება. ზემოთმოყვანილ კორუფციის აღქმის ინდექსის რეიტინგს სკეპტიკურად უყურებს საქართველოს მოსახლეობა, რადგან კითხვაზე არის თუ არა სახელმწიფოში კორუფცია, გამოკითხულთა 62,8%-მა დადებითი პასუხი გასცა, აქვე განსხვავებული პოზიცია დააფიქსირა 1%-მა და ისინი ფიქრობენ რომ არის ნაწილობრივ ან მინიმალზეზულად, 29,6% თვლის რომ არ არის ქვეყანაში კორუფცია, ხოლო 6,6%-ს არ აქვს მოსაზრება. რაც შეეხება ნეპოტიზმს, გამოკითხულთა აბსოლუტური უმრავლესობა (94,4%) ფიქრობს, რომ საქართველოში არის ნეპოტიზმის პრობლემა, 3,1%-ს მიაჩნია, რომ არ არის, 2,6%-ს არ აქვს მოსაზრება, ხოლო ერთი გამოკითხულის აზრით ეს პრობლემა ძირითადად ადგილობრივ თვითმმართველობებშია. კითხვაზე, საქართველოს ესტონურ მოდელზე გადასვლა შეცვლის თუ არა არსებულ სურათს კორუფციისა და ნეპოტიზმის კუთხით უკეთესობისკენ, დადებითი პასუხი გასცა 7,1%-მა, 41,3% თვლის, რომ არაფერი შეიცვლება, ნაწილობრივი გაუმჯობესების პროგნოზს აკეთებს 42,9%, ხოლო არ აქვს მოსაზრება 7,7%-ს.

კითხვარის შედეგებიდან ნათლად ჩანს, რომ

ცხრილი N1

		მშპ ერთ სულ მოსახლეზე (2015)	ვალი მთლიან შიდა პროდუქტთან	ურბანიზაცია	დასაქმებულთა წილი სექტორების მიხედვით			გზავნილების წილი ეკონომიკაში
					მომსახურება	მრეწველობა	სოფლის მეურნეობა	
1.	ესტონეთი	28,600	9%	67%	68%	28%	4%	2%
2.	ლიტვა	28,400	45%	67%	72%	20%	8%	3%
3.	ლატვია	24,700	36%	67%	67%	24%	9%	5%
4.	რუსეთი	25,400	9%	74%	63%	28%	9%	1%
5.	ყაზახეთი	24,300	24%	53%	62%	12%	26%	0%
6.	აზერბაიჯანი	18,000	20%	55%	50%	12%	38%	3%
7.	ბელორუსი	17,700	48%	77%	58%	33%	9%	1%
8.	თურქმენეთი	16,400	0%	50%	38%	14%	48%	0%
9.	საქართველო	9,600	41%	54%	35%	9%	56%	9%
10.	სომხეთი	8,500	49%	63%	44%	17%	39%	14%

წყარო: მსოფლიო ბანკი - <http://databank.worldbank.org>

მოლოდინები ესტონური მოდელის დანერგვასთან მიმართებით არც თუ ისე ოპტიმისტურია და არც სხვადასხვა ზემოაღნიშნულ ასპექტებში იზიარებენ გამოკითხულები არსებულ რეიტინგებში ასახულ სურათს. ეს შეიძლება აიხსნას ინფორმაციის ნაკლებობით შემფასებელი ორგანიზაციების მხრიდან ან გამოკითხულთა მიერ ზედმეტად კრიტიკული მიდგომით ქვეყანაში არსებული სიტუაციისადმი.

რეგულაციის შემდგომ საქართველოში საკმაოდ აქტუალური გახდა პრივატიზაციის საკითხი; რომელიც ესტონეთში ეკონომიკის ლიბერალიზაციის მოდელის საძირკველიდან აღმოცენებულ ხეს ნააგავდა. ახალმა მთავრობამ ბიუჯეტის შევსებისა და ეკონომიკის გაცოცხლების მიზნით სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ქონების პრივატიზაციას მიჰყო ხელი; მართალია, იმ პერიოდისათვის დიდი ვნებათა ღელვა გამოიწვია ამ საკითხმა საზოგადოების სხვადასხვა წრეებში, მაგრამ ხელისუფლება დაჟინებით მიჰყვებოდა არჩეულ კურსს, რამაც თუ მსოფლიო რეიტინგებს დავეყრდნობით მკაფიო შედეგი გამოიღო; საქართველო მონიშნულ ადგილებს იკავებდა ბიზნესის კეთების სიმარტივის ინდექსის მიხედვით, ასევე ქვეყანა აღიარებულ იქნა როგორც ლიდერი რეფორმატორი და სხვ. მაგრამ ყველაფერ ამასთან ერთად იყო ბევრი უხეში შეცდომა დაშვებული, რაც საქართველოსთვის უარყოფით შედეგებს მოასწავებდა გრძელვადიან პერიოდში, რის მაგალითებსაც არსებულ რეალობაში მრავლად ვხვდებით.

სრულიად ცალსახაა, რომ ამა თუ იმ მოდელის თუ მისი კომპონენტების გამოყენებისას სხვა ქვეყნის კონტექსტში ხდება მისი მოდიფიცირება და ადაპტირება, რამდენადაც სრულიად ანალოგიური გარემო ვერ იარსებებს. თუმცა, ეკონომიკური და პოლიტიკური ანალიზის საფუძველზე, ცხადია, იკვეთება თანხვედრისა თუ ცდომილების ის ზღვარი, რომელიც საშუალებას გვაძლევს, ამა თუ იმ მოდელის თუ მისი კომპონენტების გამოყენების შესაძლებლობასა თუ მიზანშეწონილობაზე და საგარეუდო მიზეზ-შედეგობრივ კავშირებზე ვისაუბროთ. ქვეყნების მოდელების

დახასიათება იძლევა საშუალებას, გამოტანილი ძირითადი დასკვნების საფუძველზე გარკვეული პარალელები გავავლოთ საქართველოსთან, დავინახოთ ქართული რეფორმების და ეკონომიკური კურსის წარმატება თუ წარუმატებლობა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. შერგელაშვილი თ., ხოკრიშვილი ე. (2012), სინგაპური, ესტონეთი, შვეიცარია: სამიზნე მოდელები ქართული ტრანსფორმაციისათვის?, ევროპული ინიციატივა - ლიბერალური აკადემია თბილისი.
2. ვეშაპიძე შ., სიჭინავა ა. (2015), თანამედროვე ეკონომიკური მოდელები: ღირებულებები, მიღწევები, თავისებურებები, თბილისი.
3. ვეშაპიძე შ. (2013), ევროპული ღირებულებები საქართველოსთვის, თბილისი.
4. საჭიროა თუ არა საპენსიო რეფორმა? საპენსიო რეფორმა, გლობალური და ქართული პერსპექტივა, თბილისი, 2013.
http://www.eprc.ge/admin/editor/uploads/files/sapensio%20reforma_WEB_2.pdf
5. Тимошина Т. (2008), Экономическая история зарубежных стран, Москва.
6. Laar M., *The Estonian Economic Miracle* - <http://www.heritage.org/research/reports/2007/08/the-estonian-economic-miracle>
7. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო - www.mof.ge
8. 2016 index of economic freedom - <http://www.heritage.org/index/>
9. World economic forum - <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/competitiveness-rankings/>
10. The world bank - <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.MKTP.KD.ZG&country;> <http://www.doingbusiness.org/rankings> Transparency international - <https://www.transparency.org/cpi2015/>